

Sárospataki KRÓNIKA

VIII. évfolyam

4-5. szám

1976. május

Iskolánk névadója: a Rákóczi család

(Gondolatok II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóján)

Iskolánk, a 445 esztendő s pataki Alma Mater a Rákócziak iskolájaként került be nemzeti művelődésünk történetébe.

Ezt a megtisztelő elnevezést — amelynek alapján a mai iskola 1952-ben hivatalosan is a Rákóczi Gimnázium nevet kapta — nemcsak annak köszönhetjük, hogy az ősi kollégium létét és működésének anyagi feltételeit a Perényiek, Dobó Ferenc és a többiek mellett elsősorban a Rákócziak alapozták meg. Köszönhetjük annak is, hogy Patak iskolája nemcsak a főúri adományokat fogadta el és fordította neveltjeinek szellemi felemelésére, hanem befogadta, elevenen tartotta, tovább fejlesztette és sok-sok diáknemzedékbe plántálta át a nemzeti függetlenség és a haladás eszméjét is. Ezért tiszteljük az útmutató hagyományokat, melyek közül sok a Rákóczi család kiemelkedő tagjaihoz, közülük is elsősorban II. Rákóczi Ferenc nevéhez kapcsolódik.

Ha iskolánk történetét áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy az egykori kollégium legbőkezűbb pártfogója I. Rákóczi György fejedelem és felesége, a takarékos, dolgozó Lorántffy Zsuzsanna volt. A magyar művelődés ügyét szíven viselő fejedelmi pár azonban nemcsak anyagi értelemben alapozta meg az oktatás-nevelés munkáját, hanem haladó szellemével, a diákság öntevékenységet figyelembe vevő iskolai törvények rendszerbe foglalásával és a

kor egyik legnagyobb pedagógusának, a híres Comenius Ámos Jánosnak négyesztendős pataki alkalmazásával is. Ez a magyar származású cseh-morva tudós itteni működése során — a

II. Rákóczi Ferenc szobra
az iskolakert gimnázium felőli bejáratánál

többi neves pataki professzorral együtt — iskolánkat az akkor elképzelhető legmagasabb színvonalra emelte.

Az a szellemi igényesség, magyarság és hazaszeretet állt ellen a Wesselényi-összeesküvést követően Báthori Zsófia rekatolizáló és Habsburg-párti törekvéseinek, melyet a haladó felfogású fejedelmi pár példája és a Comenius által vezetett iskola lelkes és következetes munkája alakított ki a pataki diákságban. Ez adott erőt ahhoz is, hogy az édes otthontól távol, a debreceni, a gyulafehérvári és a marosvásárhelyi kollégium falai közé került ifjúság szívében és szellemében továbbra is megmaradjon pataki diáknak, és a bujdosás szomorú időszakában még inkább lázadjon az idegen zsarnokság, a vallási türelmetlenség, a kiszolgáltatottság és a jogfosztottság ellen.

Ezt a szellemet nemesítette tovább Thököly Imre szabadságharca, majd a Rákócziak legnagyobbika, II. Rákóczi Ferenc, aki — jóllehet minden eszközzel megpróbálták németté, fanatikus katolikussá és hazaárulóvá nevelni — a Habsburg-elyomás irtózatossá terhet viselő ország élére állt, és 8 éven át szervezte és vezette a nemzet szabadságharcát.

A szabadságharc bár elbukott, dicsőséges eseménye maradt nemzeti történelmünknek. II. Rákóczi Ferenc nagy történelmi személyiségeink egyike, aki a szabadságharc éve alatt, de azt követően is a haza, a szabadság, a nép és az igazság szeretetéből, az önzetlen tenniakarásból, a következetességből és önfeláldozásból minden idők pataki diákjainak, s velük együtt minden magyar embernek olyan példát adott, amely méltó az utókor megbecsülésére.

Az elmúlt évszázadok azt tanúsítják, hogy a nagy elődök örökségével, közöttük II. Rákóczi Ferenc emberi példájával és szellemi hagyatékával a pataki iskola és a pataki diákság jól sáfárkodott.

Ennek köszönhető, hogy a szabadságharc leverése után Bécszet kiszolgáló labanc arisztokratáknak még fegyveres erőszakkal sem sikerült a kollégiumot újra megkaparintaniuk. Ez a példa és szellem győzte le az iskolára nehezítő nyomást, ebből táplálkozott és virágzott ki a Patakra jellemző szellemiség, melynek birtokában a pataki diák sohasem vonta ki magát a nemzet sorsdöntő küzdelmeiből.

Innen került ki Bessenyei György, a magyar felvilágosodás harcosa és Kazinczy Ferenc, a polgári haladás irodalmi úttörője. Innen in-

dultak el Pálkövi Antal vezetésével a legendás kassai vörössipkás zászlóalj megalapítói, hogy a könyvet a karddal felcserélve, harcoljanak a nemzet függetlenségéért és felemelkedéséért.

Itt tanult Kossuth Lajos, az 1848-49-es szabadságharc vezére. Itt is lelkesedtek a Tanácsköztársaság eszméiért és céljaiért. Az iskola több szociális érzéstől áthatott tanára és diákja vállalt tevékeny részt az új eszmék terjesztésében és megvalósításában. Munkásságuk eredményességét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a Tanácsköztársaság bukása után közülük többen az iskolának is kénytelenek voltak búcsút mondani.

A nemzet és a nép szeretete vezette azokat a tanárokat, diákokat és öregdiákokat, akik az ellenforradalmi korszak éveiben a falusi parasztyerekek körében végzett tehetségkutató és felkaroló munkájukkal tettek jó szolgálatot a magyar művelődés ügyének, ragaszkodva a nagy elődek, Comeniusnak az elveihez:

„... senki a jobb tehetségű paraszti népből a tanultab' csiszoltságtól ne legyen távol. Gondoskodni kell arról, hogy az otthoni szűk vagyoni helyzet senkit, aki a művelődésre vágyik, ne akadályozhasson...”

Híven a hagyományokhoz, a pataki diákok legjobbjai 1945-ben is ott voltak a nemzeti újjászületés bölcsőjénél. Azok között találjuk őket, akik nemcsak számon és nyilvántartották a nemzet és az elnyomott nép sérelmeit, keserveit, hanem tenni is tudtak azért, hogy a századok óta meg-megújuló sebek végre begyógyuljanak. Földet adtak a parasztnak, közreműködtek a belső és külső elnyomás felszámolásában, és elindították a nemzetet a szocialista fejlődés minden eddiget meghaladó távlatai felé. Ők azok és az utánuk következők — közöttük a mai és a holnapi pataki diákok —, akik nemcsak megvalósítják, hanem túl is szárnyalják a nagy elődök nagy gondolatait és a névtelen milliók sok-sok generációja egykor hiábavalónak tűnő próbálkozásait.

Mi, a késői leszármazottak, nagy elődeinkre visszatekintve büszkén valljuk magunkénak a Rákócziak iskoláját, s hisszük, hogy nem érdemtelenül.

Most, mivel csaknem negyedszázada, hogy az ősi kollégium annak a magyar népnek a tulajdonává lett, mely évszázadokon át fenntartotta, semmi akadályja nincs, hogy — a szocialista nevelési elveket az iskola legjobb hagyományaival ötvözve — a nép gyermekeit, a munkások, parasztlak fiait és leányait — szocialista társadalmi rendszerünknek megfelelően — a leghaladóbb világnézetre neveljük.

KADAS SÁNDOR gimnáziumi igazgató

Barangolás Rákóczi szülőfalujában

(Borsi régen és most)

Csipős márciusi szél seperte végig Borsi utcáit, amikor felkerestem a falu krónikását, hogy — múltat és jelent érintve — elbeszélgessünk e régi Zemplén megyei településről, melynek falai között nemzeti történelmünk fényes csillaga: II. Rákóczi Ferenc látta meg a napvilágot.

A jó meleg szoba alkalmas környezet, hogy Szorokács György nyugalmazott tanítóval felidézünk a viharos századok emlékeit. A Kárpát-medencének ez az északkeleti csücske a múltban mindig ütközőpont volt. Itt kerültek össze honfoglaló őseink a szlávokkal, majd itt próbáltuk feltartóztatni a tatárokat. Valahol itt vonultak egymás ellen Ferdinánd és Zápolya hadai is... Ma már ez a „csücsök” inkább találkozási pontnak tekinthető.

A falu történetében tallózva, néhány figyelemre méltó adatot vethetünk papírra. „Terra Bors” (Bors földje) neven már a XI. században emlegetik; ezt igazolja az 1067-ből származó alapító levél. A hitelesnek mondható források szerint a település eredetileg a pataki, később az újhelyi várurak fennhatósága alatt áll. Több nevezetes család fordul elő a birtokosai között: a Perényi, a Pálóczi, az Ernuszt, a Dombly, a Henyey és a Zeleméry. A XVII. században az egész vidék a Lorántffy család tulajdonába kerül; majd Borsival a Rákócziak rendelkeznek.

A Rákóczi név említése büszkeséget ébreszt bennünk. Ez természetes is, hiszen itt, a Bodrogköznek ebben a falujában, pontosabban: kastélyában adott életet a történelemből nagyon jól ismert Zrínyi Ilona, I. Rákóczi Ferenc hitvese a kis Ferencnek.

Hadd jegyezzem meg, hogy II. Rákóczi Ferenc ősei mind apai, mind anyai ágon rendkívüli szerepet játszottak nemcsak a családi hagyományban, hanem

a köztudatban is. A két Rákóczi György erdélyi fejedelemeként európai politikáját csinált; I. Rákóczi Ferenc a Habsburg-ellenes magyar erők közül tűnt ki. A két törökverő Zrínyi emléke a mai napig sem tudott elhomályosulni. A Zrínyiek jellemét és hősiességét édesanyjában ismerhette meg legjobban Rákóczi, aki — mint minden behatásra fogékony lelkű gyermek — szemtanúja volt édesanyja hősi munkácsi várvédsésének.

De ne kalandozzunk nagyon messzire! Tekintsük meg a várnak mondható kastélyt, melyből — a közhit szerint — földalatti alagút vezet a sárospataki várhoz. 1701 áprilisában állítólag ezen a titkos járaton menekült el Lipót császár fogd megjei elől II. Rákóczi Ferenc.

A renszánsz építészetnek kiváló alkotása a várkastély, amely a középkorból maradt fenn. Eredetileg zárt, négyszögű épület volt, a sarkokon bástyákkal. Ez az „erődítmény” keleti, nyugati és középső részre tagozódott. A középső rész egyik szobájában született a kis Ferenc.

Az őrtornyokon kívül a várkastély védelmi rendszeréhez tartozott a széles árok és fal is, amely valaha biztonságossá tette az épületet.

Sajnos, a kastély eredeti szépségének egy része az idők folyamán a föld alá került. Az anyagi értékekből sok minden veszendőbe ment... De 1904-ben a pinchehelyiségekben fényes márvánnyal kirakott berendezéseket találtak, amelyekből arra következtetünk, hogy egykor pazar élet folyt a vár falai között. A krónikából kiderül az is, hogy a kuruc mozgalom idején hosszú ideig raboskodott itt Jantó János, akit királyhúsa miatt tartott fogva II. Rákóczi Ferenc.

A kuruc korban Borsit gyakran Borsiszer néven is emlegették; sok szó esett róla. A XVIII-

XIX. században azonban megkopott a település híre; tulajdonosként az Aspremont, az Erdődy, a Széchenyi, a Windischgrätz és Vay család nemigen törődött sem a faluval, sem a várkastéllyal.

A XX. század elején, az I. világháború zűrzavarában — átmenetileg — meg is feledkeztek a dicső hagyományokról, a kastélyt különböző raktáraknak használták. Az épületet 1939-40-ben a vármegyei hivatal vette gondozásba, tataroztatta és néhány szobáját be is rendezte Rákóczi korabeli emlékekkel. A második világháború idején a kastélyt kirabolták, csak néhány értékesebb emléket sikerült megmenteni az utókor számára. Az épület helyiségeiben jelenleg a Kelet-szlovákiai Múzeum tárolja a környéken felvásárolt antik bútorarabokat.

Mint érdekességet, megörökíti a krónika, hogy 1650. május 12-én Ján Ámos Komenský (Comenius Ámos János) Eperjesről Sárospatakra utazva, itt töltött egy éjszakát.

A kastély belső falán 1881. június 21-én márványtáblát helyeztek el a következő felirattal: „Itt született II. Rákóczi Ferenc 1676. év március 27-én. Egyes hű hazafiak és törvényhatóságok áldozatkészségből emelték a sátoraljaújhelyi touristák 1881. évben.”

A várkastély előtt 1969. június 1-én ünnepélyes külsőségek között felavatták II. Rákóczi Ferenc bronzszobrát, amely 1945-ig Zólyom főterén állt, majd idehozataláig a füleki múzeum gondjaira volt bízva. Az avatónnepségre Szlovákia politikai és kulturális szerveinek jóváhagyásával került sor. Az ünnepi műsor színvonalát jelentős mértékben emelték a magyarországi vendégek: Dr. Czine Mihály budapesti egyetemi tanár, valamint több művész: Béres Ferenc, Dalmádi László, Burka Sándor, Gaál Gabriella.

A szoboravatón — Dobay Béla tanár úr vezetésével — részt vett a sárospataki Rákóczi Gimnázium küldöttsége, és a kultúrműsorban fellépett az iskola vegyeskara is.

Ezek az emlékek ragadtak meg leginkább — a krónikás jóvoltából. De egy pillanatra sem feledtem, hogy itt a felszabadulást megelőző időben zömmel nincstelen cselédek éltek. Sokan alkalmi munkára jártak a nagybirtokokra. Három-négy család lakott egy udvarban. A düledező nád- és szalmatetős, kisablakos viskók lakóinak egyetlen nyári szórakozása volt: az „ürgebál”, amikor egy szál hegedű hangjára a dohánypajták és istállók között a gyepen táncoltak a fiatalok.

A faluban sétálgatva keresem ezeket a nádfedeles, kisablakú házakat. Egyet sem találok. Az út mellett korszerű lakóházak sorakoznak. Csodáról van itt szó? Nem! A békés, szocialista építés eredményéről, mellyel a borsiak jogosan büszkélkedhetnek...

Nem volt könnyű idáig eljutni, hiszen akadályok mindig gördültek a nemes elképzelések kivitelezése elé. De most már nincs ember, aki ne az elismerés hangján beszélne az eredményekről. 1949. október 8-án fényes külsőségek között ünnepelték meg — elsőnek a királyhalmeci írásban — a falu vilamosítását. 1950. június 26-án összeiöttek a falu földművesei — ekkor még csak 23-an, majd

később mindnyájan —, hogy a közös gazdálkodás útjára lépjenek. Ma a faluban virágzó állami gazdaság van.

A fejlődést ékesen bizonyítja az a tény is, hogy Borsiban a 392 családi ház közül 200 teljesen újonnan épült, a többin pedig kisebb-nagyobb átépítést végeztek.

A faluban a tanítás 1895-ben kezdődött el, Zachariás Antal tanító kinevezése után; ő itt 32 évig egytantermes iskolában tanított. Ma — korszerűen felszerelt iskolában — 329 alapkaton tanuló gyerek oktatását 18 tanító végzi. A faluban négytanerős óvoda, napközi otthon és iskolai étkezde biztosítja a gyerekek és a szülők gondtalan életét.

Nehéz lenne felsorolni az elért eredményeket. Mindenesetre: tágas művelődési ház, több ezer kötetes könyvtár, korszerű mozi is igényes a fiatalok és az idősebbek kulturális igényeit kielégíteni.

Persze van még tennivaló a történelmi nevezetességű Borsiban. De a választók érdekeit magáénak valló nemzeti bizottság, a helyi pártszervezet és a tömegszervezetek garanciát jelentenek arra, hogy — közös erővel — a kitűzött célokat el is fogják érni.

Borsi a mai Szlovák Szocialista Köztársaság terebesi járásában fekszik. Ezért hagyománytisztelünk akkor sző és teljes, ha — pl. II. Rákóczi Ferencel kapcsolatban — helyet

kap benne szomszéd nemzetünk, közelebről a szlovákok véleménye is. A szlovák történeteszek kiemelik azt aényt, hogy a felkelés megszervezésének helye szlovákok és magyarok által lakott terület volt. Hangsúlyozzák, hogy Rákóczi hadseregébe nagyon sok szlovák nemzetiségű beállt, és a fejedelem is elismerte, hogy ezek a legbátrabb katonái közé tartoztak. Rámutatnak, hogy a Nagy Péter cárhoz küldött követek szlovákokul adták elő II. Rákóczi Ferenc kérését. A közös szenvedés, a közös harcok eredményeképpen születtek a szlovák nyelvű kuruc versek is, amelyek az internacionalizmus fényes bizonyítékai.

Meglátogattam Ripcsu Rudolf elvtársat, a CSEMADOK járási titkárát, aki elmondta, hogy a szlovák kormány mellett működő nemzetiségi titkárság is felvette programjába II. Rákóczi Ferenc születése 300. évfordulójának megünneplését.

Az ünnepség apróbb részleteiről még nem tudok beszámolni, de bízom abban, hogy a megemlékezés méltó lesz Borsi nagy szülőltéhez.

Azzal az érzéssel teszek pontot írásom végére, hogy a Borsiról adott rövid áttekintés, bár szerényen, mégiscsak hozzájárult a Vezérlő Fejedelem szülőfalujának megismertetéséhez.

Lénárt László,
a királyhalmeci gimnázium
igazgatóhelyettese

Német módi, magyar szív

(Rákóczi úrfi, a sasfiók)

Magyarország történetében — évszázadokon át — sok olyan eseményt jegyeztek fel, amelyekről olvasva, hallva — különböző intenzitással — ma is belénk hasít a múlt... A törökverő Hunyadiak hősiességükkel, bátorságukkal kivívták az egész „keresztény világ” csodálatát. A Habsburgok ellen fellépő le-

gendás Zrínyiek tragédiája felháborodást keltett Európa-szerre. A XVII-XVIII. század fordulóján pedig egy nagynevű család legkiemelkedőbb tagjának, II. Rákóczi Ferencnek a sorsa kavarta fel a nemzetközi közvéleményt.

II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én született Borsiban.

Világra jövését fejedelmi pompa, nyüzsgő szolgálhad jelezte. A helység kápolnájában — a hagyományok szerint — magától megkondult még a harang is.

Atyja néhány hónap múlva meghalt; ettől kezdve — dajkák segítségével — sokáig édesanyja nevelte.

A kisfiú legszebb élményei Sárospatakhoz és Makovicához fűződtek. Ezeken a helyeken tette meg az első lépéseket a tudományok felé, s Thököly Imre révén már a hadászat „titkaiba” is betekintett.

A gimnázium két alsó osztályát Kőrösy György irányításával végezte el, s valószínűleg a sárospataki kollégiumban vizgázott le.

12 éves volt, amikor gyámja, Kollonich Lipót édesanyjától, Zrínyi Ilonától és nővérétől, Juliannától elszakítva a neuhausi jezsuita kollégiumba küldte.

A kollégium légkörét a kis Rákóczi nehezen szokta meg; az idegen környezet, a szeretteitől való távollét, a bezártság bántotta ezt a sasfiókot...

Kitartással, szorgalommal mégis elsajátította a latin nyelvet, melyet akkor Európában minden művelt ember beszélt. Kollonichnak sem lehetett kifogása előrehaladása ellen, s az érsek a 14 és fél éves Ferencet a prágai egyetemre küldte, hogy bölcsészeti tanulmányokat folytasson. Rákócziban azonban az ott uralkodó skolasztikus felfogás visszatetszést keltett; inkább a matematika, a fizika és a csillagászat iránt érdeklődött...

Két évet töltött el az egyetemen, mikor nővére kieszközölte az udvarnál, hogy Rákóczi Ferenc Bécsbe mehessen és maga intézhesse vagyoni ügyeit. Ezt az alkalmat arra is felhasználta Aspremontné Rákóczi Julianna, hogy felvilágosítsa öccsét Kollonich önző terveiről. A fiú tudomására hozta, hogy az érsek meg akarja szerezni a Rákócziak roppant vagyonát a jezsuita rend számára.

Ezek után Rákóczi szakított Kollonich Lipóttal, s az Aspremont-palotába költözött. Megváltozott az életformája. A jezsuita rendházak embereszményétől eltávolodott. Egy kissé rákapott a könnyű szórakozásokra. A papi hivatást már nem találta vonzónak. Kereste a világi örömeket. A valláserkölcsi felfogásnak átmenetileg hátat fordított. Belevetette magát a császárváros zines forgatagába. Thaly Kálmán szerint a ...spanyol etiquett szabályai szerint

öltözött és társalkodó, aranybrokátos selymes- bársonyos himzett ruhájú, fodrozott fejű főurak és hölgyek csillogó és csevegő köreibe, táncoló, kártyázó, lakmározó mulatságaiba került belé egyszerre a jezsuiták magányos rendházaiban nevelt, poros könyvtáraik és tanulószobájának csendjéhez szokott ifjú fejedelem.”

Természetesen az életformaváltozást Rákóczinál sokan rossz szemmel nézték... A családja pl., hogy „jó útra térítse”, házassági tervet eszelt ki. A jelölt Magdaléna hessen-darmstadi hercegnő volt, akinek atyja nem is ellenezte a házasságkötést. Ellenezte azonban Eleonóra császárné, aki — közeli rokonságban lévén a darmstadi hercegi családdal — „blamáznak” tartotta a Rákóczival, a rebellis ivadékkal készülő frigyét...

Rákóczi Ferenc, hogy kigyógyuljon ebből a szerelmi csalódásból, magának I. Lipót császárnak az utasítására — Nyugat-Magyarországon keresztül — Olaszországba utazott. Nagy hatást tett rá Velence, Róma, Ferrara gazdagsága, a paloták szédületes pompája. Örült a Medici III. Cosimo firenzei fejedelemmel való megismerkedésnek. Méltóságteljesen fogadta az iránta, a daliás és rokonszenves megjelenésű magyar herceg iránt megnyilvánuló hódolatot. Élményt jelentett számára a XII. Ince pápánál tett látogatás is...Már nem érdekelte a felszín, megkomolyodott: a képtárakat és a múzeumokat tanulmányozta.

Mikor visszatért Bécsbe — rokonainak és barátainak közbenjárására — Lipót császár nagykorúsította. Ekkor határozta el, hogy beutazza rég nem látott magyarországi birtokait.

Hazai földön az első benyomásai lesújtóak voltak. Méltatlankodtak előtte a vármegyei urak — a németek önkényeskedései miatt. Panaszkodtak neki a Rákóczi-birtokok kezelői — a katonai beszállásolások miatt. Sérelemekkel fordultak hozzá a jobbágyok — a porció, a forspont, a lányok és asszonyok zaklatásai miatt...

A bécsi udvar kémekkel vé-

tette körül a sasfiókot, s ezért barátai tanácsára 1694 júliusában, néhány hónapi itt-tartózkodás után visszatért Bécsbe. Úgy tervezte, hogy megházasodik. Persze ezt Rákóczinak könnyebb volt elhatározni, mint jóváhagyatni...

Alapos mérlegelés után a 15 éves Sarolta Amália hessenrheinfelsi hercegnőre esett a választása. Az aranyszőke, kék szemű német lány első pillantásra megnyerte a tetszését; ugyanakkor a hercegnő vonalma is felébredt Rákóczi iránt. Az esküvőjükre 1694. szeptember 26-án került sor Kölnben.

A házasság lényeges esemény volt a 18 éves Rákóczi életében. Egyrészt új kapcsolatai növelték a tekintélyét; másrészt kiélezték a bécsi udvarhoz fűződő viszonyát. Hisz Rákóczi úrfi a Habsburgok adáz ellenségével, magával a „napkirállyal”, XIV. Lajossal került rokonságba! Ezért némely főúri intrikusok annyira elragadtatták magukat, hogy az ifjú férjet — fegyvelemsértés címén — szobafogságra ítélték; az ítéletet csak a Ferenc nagykorúságát igazoló császári okirat felmutatásakor hatálytalanították.

Rákóczi 1694 őszén felesége társaságában Magyarországra jött. Mint Sáros vármegye örökös főispánja, látta hazánk politikai kiszolgáltatottságát. Mint a Felvidék leghatalmasabb földesura, tapasztalta a nép körében uralkodó nyomort. Mint fejedelmi sarj, átérezte, sőt idegeiben hordozta az önérzetében, méltóságában megsértett magyar nemzet minden fájdalját, sérelmét...

Gyakran utazott. Hol Eperjesen, Sárospatakon, Szerencsen, hol kisebb váraiban tűnt fel. Néha személyes örömök érték: fiuk született, vagy a római birodalmi hercegi rangot nyerte el... Tartósan azonban nem volt boldog. Észrevette, hogy a nemesség legjobbjai (talán mivel a német módinak hódolt) bizalmatlansággal vegyes várokozással figyelik; senki sem sejtí, mi lakik benne. Ugyanakkor maga is vágyott a kitérülködésre; csak 1697-ig nincs rá alkalma...

Ekkor ismerkedett meg Bercesényi Miklós gróffal. „Vadászataink közben — írja Rákóczi — egyre bizalmasabbakká letünk egymás iránt. Őszinte barátságunk nőttön nőtt, úgy, hogy én az én keserúségeimet tártam fel előtte, ő viszont az övéit én előttem, kölcsönösen orvoslátot keresvén. Csodálkozva és megvigasztalódva tapasztalta, hogy kebelemben a német köntös alatt is igaz magyar hazafi szív dobog; míg a nemzet felőlem másként vélekedett.”

A Bercesényivel való megismerkedés jótékonyan hatott Rákóczira: felébresztette benne az elhivatottság tudatát. Kettőjük kapcsolata pedig kisu-gárgzott a hasonló felfogású magyar hazafiakra is...

Ennek ellenére: az 1697-es hegyaljai felkelés Rákóczit még készületlenül érte. Tokaji Ferenc, a szökött regéci hadnagy, Szalontai György, a végardói bíró és Kabai Márton, a bujdosó református pap még túl korán akarta megnyerni őt a népmozgalom irányítására. A felkelés a tisztázatlan helyzetű Rákóczi számára bel- és külpolitikai szempontból még alkalmatlan pillanatban tört ki...

Ezért az amúgyis gyanúsított

Rákóczi elhatározta magát a hegyaljai felkeléstől: Bécsbe ment. Egy ideig azzal kísérletezett az udvarnál, hogy a megrendült bizalmat helyreállítsa személye iránt. De ott nem ért célt, itthon meg — a levert hegyaljai felkelés után — sehol sem tudott szabadulni a „Kiált Tokaj vára, jajgat Patak vára...” kísértő rémképeitől.

Az események törvényszerűen hajtották előre: 1698-tól szinte állandó magyarországi tartózkodásra rendezkedett be. A spanyol eredetű német módit elhagyta; a hazai szokások szerint öltözött. Lélekben felkészült egy Habsburg-ellenes küzdelem vezetésére; szakadatlanul tárgyalt — közben (pl. Longuevallal, a beépített császári kém-mel szemben) a szükséges óvatosságról is megfeledezett. Szívből várta az alkalmat Magyarország felszabadításának a megkezdésére...

Az alkalom a XVIII. század eleiére el is jött. 1700-ban kitört a 21 évig tartó északi háború. 1701-ben megkezdődött a spanyol örökösödési háború... Csakhogy Rákóczi, mielőtt fegyverhez nyúlhatott volna, árulás miatt börtönbe jutott: 1701. április 18-án Sárosban elfogták.

Raboskodásának színhelye a rossz emlékű Bécsújhely volt: ugyanabba a fülkébe került, amelyben kivégzett anyai nagypapja, Zrinyi Péter töltötte utolsó napjait...

Az országot szinte megérintette a várható tragédia előszele. Szétfutott a hír, hogy Rákóczi, a sasfiók börtön-kalitka lakója lett. A magyar nép pedig úgy oda volt, mintha máris elvesztette volna dédelgetett hősét. A börtön-kalitka ajtaja azonban 1701. november 6-án este szerencsésen felpattant: Sarolta Amália hercegnő és a derék Lehmann kapitány megszerverték II. Rákóczi Ferenc szökését.* Azután a magyar sasfiók kirepült Lengyelország felé, hogy 1702-ban megerősödjön, a kétfejű osztrák sas, a páros fejű ragadozó madár engesztelhetetlen ellenfeleként térjen vissza Magyarországra.

Baranyi Katalin IV. A

*A „szökevény” ügyében 1701. november 10-én kiadott I. Lipót-féle elfogatási parancs Gömör megyei példánya 947-es kéziratári szám alatt a pataki Nagykönyvtár tulajdonában van.

A VERECKI TARKA MEZŐN** (Cserez pole vereckoje)

**A verecki tarka mezőn
Vitéz kuruc lovas had jön.
Egy török ló jár az élen,
Ukrán legény ül nyergében.**

**Jobb kezében szablyát markol,
Vér csöpög a görbe kardról.
Holló károg fönn a légben,
Német sír a völgy ölében.**

Ukránból fordította:

Bodnár Klára IV. A

**Ennek a kárpátaljai ukrán népdalnak a szövegét 1954-ben egy Jurko Bercik nevű nevickei pásztor közlése alapján jegyezte fel Balla László ungvári magyar költő, a Kárpáti Igaz Szó jelenlegi szerkesztője. — Érdeklődünk tőle a vers dallama iránt is, mire ő 1975. szeptember 27-én kelt levelében az alábbiakat tudatta Dobay Béla tanár úrral: „a »Cserez pole vereckoje« kezdetű dalnak annak idején (jó régen) csak a szövegét jegyeztem le, mert nem népdalgyűjtési szándékkal közeledtem hoz-

zá. Kuruc kori regényt írtam akkoriban (azután ezt sem fejeztem be), s ebbe akartam beleszőni a dal szövegét. Azután, mikor Csanda Sándor tanulmányához ilyen természetű szövegeket kért, jó volt, hogy megvolt (különben meg sem jelent másutt, csak Csandánál).” — Az újságunkban publikált műfordítás ukrán eredetije Csanda Sándor: A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai című kötetében található (Akadémiai Kiadó, Pp., 1961).

„Itt tanyáztak a szabadságharc oroszlanai”

(Pataki lapok a Rákóczi-szabadságharc történetéből)

Sárospatak történelmi jelentősége elvitathatatlan. Nemcsak azért, mert a város fejlődése

szinte a hongfoglalástól kezdve „országos ügy” volt. Nem is csak azért, mert kollégiumának a „szellemi erőtere” századokon át széles körben érvényesült...

Hanem azért is, mert a szabadság- és hazaszeretet eszméi itt mindig termékeny talajra találtak.

Szoktunk is hivatkozni Petőfi

Sándor szavaira, aki 1847 nyarán egyik úti levelében így tisztelte meg jelenlegi lakhelyünket: „Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlanbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlanai.” Lelkesen tudatosítjuk is, hogy mikor a költő ezt írta, nyilván Bocskai Istvánra és „fegyveres anygaira”. I. és II. Rákóczi Györgyre meg „ördögös katonáira”, a Wesselényi-összeesküvésre és bátor mártírjaira, Thököly Imrére és kuruc szabadságharcosaira gondolt... Közben azután többnyire elfeledkezünk Petőfi szavainak a folytatásáról: „Először is a várat néztem meg, mely hajdan a Rákócziaké volt, most pedig valami Preczenheimé.”

A Rákócziak neve már akkor minden magyarországi lakos számára fogalom volt. A vár nagy időkre: általában a kuruc korra emlékeztetett. Ám a költő lelki szemei előtt — mint egy későbbi verse sejteti — különösen „fényes csillagunk”, II. Rákóczi Ferenc alakja jelent meg Patakon — a német Preczenheim (helyesebben: Bretzenheim) család provokáló jelenléte miatt!

A tárggyal kapcsolatos ismereteimet rendezgetve — bevallom — rám is hatottak Petőfi fentebb idézett szavai... Tudniillik lakóhelyünk történetének sok becses lapja kétségtelenül a kuruc mozgalmak idején „íródott”.

Hogy miért? Egyrészt azért, mert — más hegyaljai városokkal együtt — régi fészke volt a Habsburg-ellenes erőknek; másrészt azért — és ez is fontos —, mert II. Rákóczi Ferenc gyakran tartózkodott az itteni várban.

Ki ne hallotta volna, hogy 1682-től — az özvegy Zrínyi Ilona és Thököly Imre házassága után — Patak is a kurucság támaszának számított? Hol ne terjedt volna el annak az 1697-es hegyaljai felkelésnek a híre, melynek végardói hőse, Szalonczi György állítólag még a környékén vadászó Rákóczit is megpróbálta a „ribillió” élére állítani? Mikor ne szereztek

volna tudomást széles e hazában Rákóczi pataki „elkötelezettségéről”, vagy arról a hiedelemről, hogy 1701-ben az üldözött Rákóczi a vár Lorántffy-szárnyának egyik emeleti ablakán keresztül menekült el Lengyelország felé?

Letagadhatatlan tény, hogy 1703-ban a Rákóczi-szabadságharc megindulása is kedvező fogadtatásra talált Patakon és környékén. Fellélegeztek a város polgárai: visszatért a „méltóságos urunk”. Megkönnyebbülték a zömmel szőlőművelesből élő „kültelki” jobbágyok és kismesek: „mutatott isten immár főt”. Nagy kő esett le a nép szívéből: „reánk derült újra szép szabadság”.

Nagyon megnyerő volt Orosz Pál kuruc generális akciója: 1703. augusztus 25-én, alighogy felszabadította Sárospatakot, a jezsuiták által 1687 óta „birtokolt” kollégiumot — a számára létesített alapítványokkal együtt — visszaadta a reformátusoknak. A kuruc szabadságharc erkölcsi hitelét csak növelte itt II. Rákóczi Ferenc egyházpolitikája: az 1705-ös szécsényi országgyűlésen megerősítette a felekezeti békéről, a katolikusok és a protestánsok közötti jó viszony szükségességéről, a szabad vallásgyakorlatról vallott felfogását. Érthető tehát az a nagy lelkesedés, amellyel a vezérő fejedelmet akkor fogadták, amikor 1707. szeptember 20-án Töketerebesről egy időre Patakra költözött. Beniczky Gáspár szerint: „Az városon kívül két rendben állván a Reformátusok, Csécsi névű Pataki Professor rövid, de szép üdvözléssel expiciálta ő Felségét.”

Rákóczi itt-tartózkodása alatt főleg politikai munkát végzett. Rengeteget foglalkozott a szabadságharc belügyeivel, de a nemzetközi „összeköttetéseket” is ápolta. Különösen a „francia követtel konferált” sokat. Kikapcsolódásként vadászni járt a környező erdőkbe, vagy egy-két napra „átugrott” Bercsényihez.

Várcsúknak a „szabadság oroszlanai”-hoz való hűsége biz-

tosan közrejátszott abban, hogy 1708-ban, mikor a „peches” trencsényi csata következtében megingott a kurucok katonai helyzete, a fejedelem Patakon akart a szabadságharcba lelket lehelni: az eredetileg kiszemelt Tállya helyett ide hívta össze az országgyűlést.

Rákóczi november 19-én érkezett Patakra. A tisztelgő látogatást a vármegyei követek egy része 24-én, a szenátorok többsége 25-én ejtette meg nála. Szinte megállás nélkül dolgozott... Menet közben oldotta meg az országgyűlés színvonalának megváltoztatásával előállt problémákat; tájékozódott és intézkedett; adminisztratív és diplomáciai feladatokat látott el. A kihallgatásokkal és fogadásokkal annyi dolga volt, hogy „egy pipa dohány kiszívására is alig maradt ideje.” Arra azonban — az országos gondok közepette is — szakított időt, hogy iskolánk akkori tudós professzoraival találkozzék. Kitűntető figyelmet szentelt pl. Simándi Istvánnak, akit fizikai eszközeivel igen szívesen látott a várban, s vele déltől estig „sok szép discursusban mulatta magát.”

A sárospataki országgyűlés 1708. november 28-tól december 17-ig tartott. 14 határozata közül a IX. és a X. volt a legjelentősebb. Ezek egyrészt kivették a katonáskodó jobbágyokat a földesúri joghatóság alól, és hajdúszabadsággal jutalmazták őket; másrészt mentesítették a katonákat és esetleges özvegyüket a közteherviselésétől.

Természetesen az említett határozatokon kívül más fontos intézkedések is születtek Sárospatakon. Rákóczi nyilvánosságra hozta például a szabadságharc anyagi helyzetéről szóló jelentést, hogy „az egész ország tudhassa, a törvényes kivetések és egyéb jövedelmek hova lettek”, s hogy tisztázódjék: a fejedelem és mások azokat nem fordították — mint némelyek vélik — a maguk hasznára. Szükség is volt erre a tájékoztatásra, mert a nemesek egy

része zúgolódott a viselendő anyagi terhek miatt és mindinkább hajlott a békekötés felé. December 4-én magának a fejedelemnek kellett fellépnie, hogy megfékezze az elégedetlenkedőket. Beszéde, mellyel jobb belátásra bírta a kishitűeket, nagy lelkesedést váltott ki a követekből, és egy időre ismét bizakodóvá tette a hangulatot. Sajnos, ez a szalmaláng-lelkesedés némileg már másnap alábbhagyott, amikor a hadsereg fizetését tárgyalták.

Az országgyűlést december 17-én a fejedelem személyesen rekesztette le. Biztosította a a rendeket, hogy a haza dolgában mindenkor szívesen fáradozik, s annak szerzetétől el nem választja „sem a félelem, sem az erőhatalom, sem a szegénység.” A követek megindultan búcsúztak el a fejedelemtől, tudták, hogy ígérését minden körülmények között megtartja.

Akik még ezután itt maradtak, szomorú eseménynek lehetnek tanúi. December 18-án del előtt hóhér pallosa végzett a kuruc ügy áruolóival, Bezerédy Imrével és Bottka Ádámmal. Ilyen csúfosan fejezte be életét

Bezerédy, a „Magyar Hercules”, aki egymaga 72 császári tisztelet vágott le, s akinek vitézségét dalok örökítették meg. „Szánynya Isten esetit — írta Beniczky —, s minden igaz Magyarat a haza árultatásától őrizzen meg.”

A fejedelem utoljára 1710 októberének elején tartózkodott nálunk, amikor szerencsi lakását cserélte fel a biztosabb patakira. Innen 17-én a hajdúvárosok irányában távozott. Külföldre készült: tárgyalni akart...

1711. február 21-én hagyta el az országot Vereckénél. Azzal a szándékkal lépte át a határt, hogy elmegy a cárhoz és aratásra segítő csapatokkal tér vissza. Nem gondolt arra, hogy többé nem látja hazáját, hogy két és fél évtizeden keresztül lesz kénytelen a bújdosók kenyerét enni.

Hivei azonban könnyű búcsújában megéreztek a nehéz várlást. Ezért az énekelt „kesergő”, mely dramatizálta a helyzetet, a következő szavakat adta a fejedelem szájába:

„Itt hagyalak már pataki vár!
Nem látlak már munkácsi vár!
Isten megáldjon!”

Rákóczi elment, de a lelke itt maradt. Részévé vált lakóhe-

lyünk szellemének. Rákóczi idegenbe vetődött, de erkölcsi példája ezen a tájon nemesítőleg hatott. A magyar függetlenség és szabadság bajnokai tőle tanultak áldozatkész hazaszeretetet. Rákóczi életében nem térhetett vissza, de halála után — hol titokban, hol nyíltan — egy egész ország tisztelete és kegyelme emelte nevét a történelmi örökkévalóságba...

Hiába kobozták el 1711-ben a pataki várat is, mint Rákóczi-vagyont — az osztrák kincstár gyengének bizonyult a forradalmi hagyományokkal szemben. Hiába bitorolták a Rákóczi-várat több mint két évszázadig az idegen Trautson, Bretzenheim és Windischgrätz család tagjai — a „szabadság oroszánai”-nak emlékét nem sikerült kiirtani. Hiába akarták a pataki várat előbb I. Lipót robbantómesterei, utóbb a második világháború megszállottai elpusztítani — Rákóczi kedvenc „erőssége” dacolt az idők viharaival, és 1945 után egyedül jogos örökösének, a magyar népnek a tulajdonába került.

Baranyi András III. F

A sárospataki országgyűlés végeredményei * (1708. december 18.)

Magyarország szövetséges Rendeinek és Karainak a Felsőleges Fejedelem által 1708. november 22-re Tállya városába összehívott, majd innen Sárospatakra áthelyezett országgyűlésén hozott határozatok

1. határozat. A pénzbeli és élelmezési hadiadó kivetéséről

Eltökélt szándékunk, hogy a háború és béke kettősségében az ország jelenlegi állapotán és a hadi helyzeten is segítsünk: de hogy a szegény nép ne kényszerüljön valami elhamarkodott cselekedetre (nehogy a felkeléshez üzessék), elrendeltük, hogy a hadiadó pénzüsszegének általános jegyzékét, mely az adókulcsoknak a felsőleges fejedelem

utasítása szerinti alkalmazásával készült és ezen az országgyűlésen előterjesztett, becsássák valamennyi vármegye és szabad királyi város rendelkezésére és mutassák ki számukra a gabona, a takarmány és a hús beszolgáltatásának törvényes számítás szerint megszabott mértékét; s elrendeltük, hogy a katonaság élelmezését — az előírt normához igazodva — a természetbeniek kontingenséből már ezen a télen is le kell vonni.

2. határozat. A felkelésről

Hogy pedig ismertté és nyilvánvalóvá váljék: a haza és szabadság jelszavaiért való lelkesedésünk (buzgalmunk) szakadat-

lan és fáradhatatlan: noha a törvényeinkben megfelelő törvénycikkek találhatóak a felkelés módjáról — így a 11. is — és nemzeti szövetségünk erejével is meg vagyunk erősítve, mégis elrendeljük és nyomatékosan kihirdetjük, hogy ha sokáig hagyjuk is magunkat áltatni a törvényes eljárásokkal és az óhajtott békéről folyó tárgyalással: tüstént keljünk felegyenként is az ellenségnek a szomszédból való kiűzésére és a nyakunkra zúduló veszedelem elhárítására, amikor ezt a felsőleges fejedelem jónak látja. Ezért ha valaki, bár a szövetség alattvalója — azután, hogy a felsőleges

fejedelem közzétette a felkelésre szólító törvényes felhívást (a felkelés törvényes módját) — nem vonul be harckészen a meghatározott időre és a kijelölt helyre a megyék zászlaja alá: magára vessen a súlyos következményekért (magának tulajdonítsa a tüstént rázúduló veszedelmet).

3. határozat. Az arany- és ezüstpénz eredeti értékének visszaállításáról.

Mint hogy nyilvánvalóvá lett: az arany- és ezüstpénz értékének felemelésével a rézpénz árfolyamának támogatására hozott intézkedés — mivel már eleve semmibe velték és ezért a kívánt hatása elmaradt — inkább szolgálta egyes magánkereskedők, semmint az ország érdekét: elrendeljük, hogy ezután mindkét pénzfajta régi árfolyamát tényleges értékének, igazi súlyának és nemesfémtartalmának (a súly és mennyiség belső igazságosságának) megfelelően az ország határain belül minden egyes ember, akár belföldi, akár külföldi, köteles fenntartani és megőrizni.

4. határozat.

Mivel az ónodi országgyűlés 12. törvénycikke a pertárgyalások jog és igazság szerinti folytatása érdekében az ítélőtábla működését Korpona és Eperjes szabad királyi városok között felváltva biztosítja, elrendeljük, hogy midőn az egritanácskozáson meghatározott idő letelik, ezt az ítélőtáblát az előbb említett Eperjes városában állítsák fel újra, és ha Matyasovszky György ehhez (a rendelethez) nem tartaná magát, (tisztségére) más megfelelő jegyzőt kell kinevezni; továbbá nehogy a pereskedők felesleges kiadásokba verjék magukat és hiábavalóan fecséreljék az idejüket, mert a 12. ülnök közül egyik vagy másik hiányzik: ezért az elhalálozottak és a nemzeti szövetségtől elpártolnak helyére megyeileg kinevezett alkalmas, joggyakorlatban járatos és igazságszerető ülnököknek kihirdetjük, hogy ha közülük valaki a törvényszerűen előírt idő alatt a törvényülnök-

ségből (időszaki ülnökségtől) távol marad, akkor az elnök által megállapítandó megfelelő forintösszeg (pénzbírság) megfizetését a helyi tábla javára a tényállásból kifolyólag kötelező érvénnyel büntetésként vállalja magára.

5. határozat. A hajdúvárosokról

Elrendeltük, hogy a hajdúvárosok és némely más települések Abaújvár (térképében) — Gönc kivételével — Zemplénben, Borsodban és Szabolcsban, kivéve az említett megyéknek már régóta kiváltságokkal felruházott helyeit, a katonai ügyektől eltekintve mindenben vessék alá magukat a vármegyék intézkedésének — a honi törvények előírásait és a megőrzött gyakorlati jogszokásokat követve.

6. határozat. A katonai szükségletekre adott élelmiszerhitelek kiegyenlítéséről

Elrendeljük, hogy a generális komisszár által a visszafizetés biztos reményében a hadsereg szükséghelyzetére való tekintettel igénybe vett termésnek a hitelezőt méltóan és igazságosan elégtételt ki: ezért a generális komisszariátus az ilyesfajta hiteleket a hátrálék nagysága szerinti, arányosan ossza ki, és (a kicsztás elvégzését) a hitelező megnevezésével idejekorán jelentse minden megyének és várcsnak; (a visszatérítés során) csak azokat tekintjük hitelezőknek, akik a szövetségben állhatatosak.

7. határozat. A kétes nemesiségű emberekről

Közmegegyezéssel elrendeljük: az olyan vármegyék, amelyekben kétes nemesiségű emberek fordulnak elő, kényszerítsék az illetőket, hogy szülőmegyéjük tanácsmányának felmutatásával igazolják nemesi levelük eredetének hitelességét; és mindazokat a kétes nemesiségű egyéneket, akik végül is nem tudják nemesi származásukat bizonyítani, kötelezzék a jobbágyi terhek teljes viselésére; sőt azok a nemesek is, akik elide-

genített jobbágytelekre telepedtek le — a személyi jog sérelme nélkül — viseljék a jobbágyteleknek megfelelő terheket.

8. határozat. A katonaság kiegészítésének (az újoncozásnak) a módjáról

Hogy a hadsereg kiegészítésekor (az újoncozáskor) ország-szerre általánosan tapasztalható nehézségeket elkerüljük, úgy rendelkezünk, hogy a pénzbeli hadiadónál megszokott eljárás szerint minden 50 forint után egy gyalogos, aki azelőtt egy ezredbe sem volt felvéve, jelenjen meg kellő fegyverekkel, úgymint puskával és karddal (különbön ha valami miatt nem tudnának megjelenni, a gyalogosok személyenként 7 forintért megválthatók) az illetékes megyei kapitányok színe előtt, és az ő utasításait, valamint a megfelelő eljárást követve, a megyék szabályszerű tájékoztatásával soroztasson be; a szolgálatból megszökötteket pedig, akár lovas, akár gyalogos katonák, bárhol találják rájuk, ha keresésre nem adattatnak ki, el kell fogni és vissza kell vinni őket abba az ezredbe, amelyből megszököttek; és mivel a gyalogosok kontingensének sorozása a szükséges kiképzés tekintetében túlságosan megsínylené a késedelmet: hozzáfűzzük ehhez a rendelethez, hogy a megyék — ígéretük szerint — mihelyt a követek visszatérnek, a megyei kontingens gyalogosait minél gyorsabban osszák fel, és a felséges vezért a jövő év 1709. január 20-ig folyamatosan tájékoztassák a felosztás módjáról; így járjanak el a szabad királyi városok és a kiváltságos városok is; ezeknek azonban a csökkentett létszámú gyalogság felosztásával és besorolásával kapcsolatban határozatilag kimondjuk, hogy ha a jászok, kunok és a hajdúvárosok mostantól fogva kötelezettenek az újonnan alakított ezredek kiegészítésére, akkor a fenti rendelet a legkevésbé se vonatkozzék rájuk.

9. határozat. A katonaság-dóknak a földesúri joghatóság alól való mentesítéséről

Akár a most, akár a jövőben

országszolgálatot vállaló jobbágyi sorsú katonák helyzetének javítására kinyilvánítjuk és elrendeljük, hogy összesen és egyenként mindazok, akik a jelenlegi háború végéig hűségesen és állhatatosan kitartanak és kiskorú gyermekeikkel együtt távozni akarnak a földesúri telekről, a földesúri joghatóság alól mentesítve örök és föltétlen szabadságot nyerjenek, és lakóhelyeik — a hajdúvárosok mintájára — kiváltságokban részesüljenek, míhelyt erre vonatkozó igényüket a felséges fejedelem színe előtt bejelentik.

10. határozat. A katonáskodóknak és hátrahagyott özvegyüknek a mentesítése a közteherviseléstől

Mindnyájunk egyhangú egyetértésével elrendeljük, hogy a birtoktalan nemesek is, a jobbágy sorsú emberek is mindaddig, amíg katonai szolgálatot teljesítenek a Szabályzatban kinyilvánított törvényes módon, a közteherviselés alól való felmentésnek örülhessenek és hasznát lássák; továbbá nyomatékosan elrendeljük, hogy a katonáskodó birtoktalan nemesek özvegyei — férjük akár harcban esett el, akár természetes halállal halt meg — mindaddig, míg férjük nevét viselik, minden köztehertől mentesüljenek, a katonáskodó birtokos nemesek özvegyeit pedig három évig kíméljük meg a közterhek viselésétől.

11. határozat. Felvilágosítás a fellebezési eljárások lefolytatásáról

Vissza kell térnünk az ónodi országgyűlés 14. és 19. törvénycikkéhez, mivel a fellebezési eljárást illetően egyes vitázó ügyvédek a dolgokat oda magyarázták, hogy a peres ügyek között semmi különbséget nem téve; a fellebezéseknek — teljes bizalommal — intra dominium (birtokon vagy megyén belül) kell helyt adni; ezért a pereskedő felek kölcsönös zaklatásának megszüntetése végett az érintettek vegyék tudomásul: ezek a törvénycikkék oly módon értelmezendők, hogy az ilyesfajta általános bírósági pe-

res eljárások, melyeket a megyei bírácoknak a törvényesség tiszteletben tartásával kell megindítani és lefolytatni, az állam fennálló törvényeivel és a szokásokkal összhangban, a fönt említett előírások szerint fellebeztesenek meg és a bírác által terjesztessenek fel.

12. határozat. A számvizsgálásról (számvetésről)

Mivel az ország közügyei annyira megnövekedtek, hogy — bár az idő múlt-a számvetésből a legkevesebbet oldottuk meg: ennek a feladatnak az elvégzésére a gazdasági tanács és nagyságos báró Hellenbach János Gottfried, a bányakamara helytartója, a külkereskedelem felügyelője kirendeli méltóságos Keresztszeghy Csáky István főispánt, generális komisszárt, a szenátus elnökét, melléje pedig nagyméltóságú és főtisztelendő Petes András váci püspök és tekintetes Kálmánczay István szenátor urakat; ezenkívül a számvizsgálás végrehajtására a tartományi biztosok, a háborús pénztár kezelői, valamint a megyéknek és szabad királyi városoknak megfelelő utasításokkal ellátott követei és a különféle ügyintézők meg a hivatalos közadók behajtásában érdekelt személyek közül az alábbiakat kell kinevezni: a számvető bizottság elnökéül Klobusiczky F. szenátor urat, a gazdasági tanács elnökét, melléje pedig Prilevszky P. és Kovács J. nemeseket, a gazdasági tanács tanácsosait. Az egybegyűltek egyhangúlag elrendelték, hogy az imént felsoroltakat és számadásra kötelezetteket össze kell hívni Eperjes szabad királyi városba ama határidőre, melyet az elnök köteles minél hamarabb kijelölni és az összehívandókkal közölni; a számvizsgálatok — a fennálló vagyoni helyzetre vonatkozólag — addig is folyamatosan benyújthatók a felséges vezérnek.

13. határozat. A katonáskodókról a jelentést a kerületi hadbiztosok készítsék el a megyék számára

Hogy a katonáskodó személyeket ne zaklassák különböző követelésekkel (adóketvésekkel)

kel): a kerületi biztosok a nevüket és a lakcímeiket küldjék át a megyének, és a komisszáriátus által megállapított tartozásukat a megyék foglalják bele a költségvetésükbe.

14. határozat. A közös bójtról és az istenkáromlás kiirtásáról

Istennek a bűnök felelőtlen elkövetésével kiváltott jogos haragját szívből jövő alázatos megbánással kell enyhíteni és atyai irgalomra fordítani, ezt tanítja a Szentírás. Hogy tehát Isten könyörületességében az ország valamennyi lakosa részesülhessen, egyhangúlag elrendeljük: hadviselésünk egész tartama alatt minden hét hatodik napját, vagy ahogy népiesen mondják, Venus napját reggeltől estig az alázatos és töredelmes szív ájtatos vezeklésével, a bűnbánat szentségével, mindenféle ételtől és italtól tartózkodva, a legteljesebb egyetértésben, minden gyönyörűséget kerülve kell eltölteni. A jelzett napot — a szív teljes odadásával — mind a római katolikus papok, mind a többi felekezet papjai hiveikkel együtt fordítsák a szentségek tiszteltetésére és Isten kegyelmének elnyerésére; és hogy — amennyire a Szentlélek segítségével lehetséges — minden bűnt kiirtsunk, legfőképpen az Örökkévaló nevének szörnvi káromlását, ahol csak előfordul az Ő szidalmazása, ott a hivatalnokok fordítsanak nagy gondot a vétkesek méltó megbüntetésére, sőt — közös tanúvallomás alapján — még más szörnvi bűnöket is nyomozzanak ki, és elkövetőiket szíjtsák a meglevő törvények szerint járó büntetéssel, hogy így megtörjenek.

*A „végezmények” magyar fordítása a „Gróf Eszterházy Antal kuruc generális Táborigénykönyvének „Levelek és ügyiratok 1706—1709” című részében levő latin szöveg alapján készült. — A „Táborigénykönyv” anyagát Thaly Kálmán közölte, és Budapesten, az MTA kiadásában 1901-ben jelent meg. — A magyar fordítás *Lakatos Eva* latin-történelem szakos tanárjelöltnek, a KLTE végzős hallgatójának, iskolánk volt növendékének munkája.

A Rákóczi-Athenaeum két Rákóczi-évforduló között

(Iskolánk fejlődése 1935-től 1976-ig)

Három tájegység, a Hegyalja, a Hegyköz és a Bodrogköz ölelkezésében, a Bodrog folyó mentén fekszik Sárospatak. A várost földrajzi, történelmi és szellemi adottságai alapján jogosan nevezik Bodrog-parti Athénak. A kollégiumot pedig régóta hívják — ókori mintára — Athenaeumnak. (Az Athenaeum név Pallasz Athéné görög istennő templomára utal. Ezt a nevet ma tudományos, irodalmi, kulturális és művészeti intézmények viselik.) A sárospataki kollégiumra — a Rákóczi család kulturális missziójára való tekintettel — valószínűleg Comenius alkalmazta először a Rákóczi-Athenaeum megjelölést.

A kollégium bejáratánál Perényi Péter, a patrónus-alapító és a fejedelmi házaspár, I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna reliefje, beljebb, a nagyportán más művészi kivitelezésű domborművek emlékeztetnek az 1531 óta működő iskola történetére.

Az ősi „schola” életében fény és árny váltogatta egymást az évszázadok során. Így érkezett el az 1931. év, a kollégium fennállásának 400. évfordulója. Ebben az időben az intézeti ágak közös tanári karát a középiskolai szék jelentette. Az egykori rektor-professzor tisztét a közigazgató töltötte be. A teológiai akadémia, a gimnázium és a tanítóképző alkotta a főbb intézeti ágakat. A diákság elhelyezését több internátus biztosította. Új intézménnyel is bővült a gimnázium: létrehozták az angol intézetet. Ez méltán viselhette a „magyar Oxford” nevet, mert oktatásügyünkben egyedülálló szint jelentett.

A létesítmény az un. „felső tízezer” gyermekeinek nevelőintézete volt. Kollégiumunk azonban méltónak bizonyult a „a szegények iskolája” elnevezéshez, amikor az intézet manzárdszobáiban ingyenes ott-

hont és nevelést biztosított a nehéz körülmények közül érkező, tehetséges parasztfiúk számára. Tompa Mihálynak és a többi szegénydiáknak az utódai voltak e jótétemény élvezői!

A Rákócziak iskolája 1935-ben — hivatásához illően — ünnepelte a Vezérlő Fejedelem halálának 200. évfordulóját. Február 2-án, az országos Rákóczi-ünnepet megelőzve, azokra gyönyörű példát mutatva, egy szép Rákóczi-nappal és egy feledhetetlen Rákóczi-esttel hódolt a nemzet szívében örökké élő Fejedelem emlékének. A jubileumi ünnepség fénypontját jelentette a Mudrány-teremben rendezett ünnepély. Finom ízléssel díszítették a termet. A színpad a pataki vár kivilágított képét mutatta. Öreg bástyák, kapuk, ólomkeretes ablakok. A bástyák hátterében a füzéri vár. Helyenként oszlopos Rákóczi-kastélyok és várak transzparense fénylett.

Az akkori közízlést kifejező műsorszámok hangzottak el; a rendezvényen az országos és a helyi közélet sok számottevő alakja szerepelt.

Az emlékeket a főiskolai zenekar Kéler Rákóczi-nyitányával nyitotta meg. A tanítóképző intézet énekkara a XLVI. zsoltárt énekelte, a főiskolai kórus Novák Sándor Nagymajtényi sikon című dalát, majd gr. Zichy Géza Nemo c. operájának egyik részletét adta elő. Farkas István püspök beszéde után Gulácsi Irén íróno nevezetes Rákóczi-regényének, a Pax vobis-nak egyik fejezetét olvasta fel. „A történelem két szobrása: a múlt és az emlékezés csiszolta Rákóczit eszményképünké” — mondotta. Egyik tehetséges tanítónövendék, Váradi Lajos — Klacsó Béla zongorakíséretével — Kovács Dezső igazgató néhány dalát énekelte el. A zenekar Bloch Cinka Panna nótája c. szerzeményét játszotta. Ébner László szavalata tárgyát szintén a Rákóczi-kor-

ból vette. A művészi estet a főiskolai és a tanítóképzős kórus közös, szép éneklése zárta.

Az 1935/36-os tanévben október 6-án következett a Rákóczi-ünnepség folytatása. Előbb az aradi vértanúk emlékét méltatták. Délben II. Rákóczi Ferenc szobrát, Horváth Géza alkotását avatták fel. (Ugyanakkor történt a város hősi emlékművének a leleplezése is.) A főiskolai kórus elénekelte a Szózat-ot. Ünnepi ódáját Szigethy Ferenc adta elő. Ezt Novák Sándor közigazgatónak, a Rákóczi-bizottság elnökének szavai követték. Az ünnepi beszédet dr. Enyedy Andor püspök-helyettes mondotta. A gimnázium vegyeskara két Rákóczi-dalt adott elő. Szelőczey Kovách Aladárné, az Országos Rákóczi Szövetség nevében szólt. A befejező aktus az emlékmű megkoszorúzása volt.

Tudvalevő, hogy a kulturális intézmények szellemét és hivatását sohasem csak az ünnepségek, hanem többnyire a munka hétköznapi alapján lehetett jól megítélni. A mi kollégiumunkban — a nemes hagyományok ápolása mellett — a kor követelményeinek a megértése jelentette mindig a múlt és jelen harmóniáját. Ezért illő felsorolni a kollégium egykori tudományos, kulturális és jótékonyági intézményeit.

Országos, sőt európai hírű volt és maradt a Nagykönyvtár — csodás értékű kincseivel. Az 1930-as években a népünk sorsa iránti érdeklődést mutatta a falukutató mozgalom és a faluszeminárium megindítása. A pataki iskola az elsők között tanulmányozta a falu életét, foglalkozott annak népével és néphagyományával. Művészetével. A gyűjtemények a kultúra, az emberi szellem és a történelem emlékeit halmozták fel.

Itt az ifjúság hamar megértette az idők szavát. A Korán sötétedik c. kiadványban a kor

és a rendszer hibáit feltáró kritikus hang szólalt meg. A gimnáziumi Erdélyi János Önképzőkör, az I. Rákóczi György Egyesület, a Rákóczi Sportkör, a tanítóképzősök 234. sz. II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapata — az akkori elképzeléseknek megfelelően — ifjúságunk testi-szellemi gyarapodását segítette. A Rákóczi névhez való sokféle kötődés megannyi példája a Rákóczi-Athenaeum ösztönző erejének.

Hazánk egyik legjelentősebb iskolavárosának, Sárospataknak a tanulóközösségéről — két Rákóczi-évforduló között — legjobban a számok adnak képet. A diákság 1935-ben 88 teológusból, 461 gimnazistából, 160 tanítóképzősből és 57 gyakorló iskolai tanulókból állt. A gimnáziumban 32, a teológián 8, a tanítóképzőben 10 tanár tanított.

Érdekesség, hogy a tanulóknak alig 10⁰/₀-a volt helybeli. A máshonnan beiskolázott tanulók nagy száma mutatta, hogy kollégiumunknak országszerte, sőt a határokon túl is érvényesült a vonzóereje.

A tanulók lakóhelye a sokféle internátus volt (az angol, a humán, teológiai, a Tompa Mihály és a kisinternátus, a Gortvay-ház és a gárdahálózat). Így került itt egymás közelébe a társadalom sok rétege, osztálya az angol internátus előkelettségétől kezdve a pataki kollégium igazi erejét jelentő szegénydiákokig. Finom kiválasztódással nemesült a mennyiség minőségig! A főiskola maga nevelte, vagy választotta tanárait. Aki ide került, hivatásával elkötelezte magát az Alma Maternek. A nevelői munka kiterjedt a gyökerekig. Felkutatták a falvak tehetséges ifjait, hogy he-

lölük neveljék egy üde, élet-erős, friss értelmiség színe-javát.

Négy évszázad telt el az alapítástól az 1935-ös Rákóczi-ünnepségek idejéig. Utána hamarosan elkövetkezett a második világháború, majd annak nyomában a hatalmas történelmi átalakulás. Korunk haladásának felgyorsult ütemét jelzi, hogy a közelmúlt kb. három évtizede lényegesebb változásokat hozott, mint a korábbi négyszáz esztendő.

A szocialista oktatás megszervezése szükségessé tette a felekezeti iskolák államosítását. Az elemi iskolák és a tanítóképző 1948-ban, a református gimnázium 1952-ben váltak államivá; a teológiai akadémia 1951-ben szűnt meg.

A sárospataki kollégium mindig megértette, olykor megelőzte az idők szavát. Ezért pl. a nép gyermekeinek bővebb tanulási lehetőséget teremtett a gimnázium partikula-iskolai rendszerével. 1947-ben Tokajban és Cigándon létesült ilyen népi testvérgimnázium a kollégium közelében. Tokajban 28, Cigándon 14 diák indult el így a pályáján. Ebben az időben jött létre — a kollégium részeként — a kerécszeti és szőlészeti szakközépiskola is. Itt 23 fiú és 9 leány tanult.

A korszerű változás nem jelentett szakítást az iskola értékes hagyományaival. Az intézmény hű maradt ezekhez, amikor felismerte az új élet kínálta lehetőségeket. Az új, állami gimnázium — Rákóczi nevét viselve — 1956-ban ünnepelte meg a kollégium fennállásának 425. évfordulóját. Ezzel is kifejezte tiszteletét a múlt, elkötelezettségét a jelen iránt.

A társadalmi megújítást az iskola életében a tanulók és ta-

nárok létszámának nagyarányú növekedése is kifejezte. Ezen a téren a csúcspontot egy évtizeddel ezelőtt, az 1965/66-os tanévben érték el. Ekkor a gimnáziumban 1045, a szakközépiskolában 89, összesen 1134 tanuló tanult. A gimnáziumban 48, a szakközépiskolában 3, összesen 51 tanár tanított. Az osztályok száma 29+3, összesen 32 volt. Ez a létszám azonban túlnőtt a rendelkezésre álló feltételeken. Csökkenie kellett e létszámnak a természetes arányokig. Sárospatak iskolája ugyanis lendületes fejlődésében megelőzte a nála népesebb városokat: Ceglédet, Nagykőröst, Hatvánt, Gyöngyöst, Szekszárdot, sőt — a tanulók arányszámát tekintve — a hozzá közelebb álló Esztergomot is.

Az idei Rákóczi-évben, 1975/76-ban a statisztika a következő: a tanulók száma 792, a tanárok száma 48, az osztályok száma 24. Az egykori fiúiskolában 65-70⁰/₀-os aránnyal már a lányok alkotnak többséget. Tapasztalható, hogy a társadalmi kiegyenlítődés ezen a téren is folyamatban van. Mindezt azt mutatja, hogy az iskola méltó marad régi hírnevéhez, ugyanakkor felnő új feladataihoz. A kulturális ellátottságban, a korszellemben történő fejlődés, a Rákóczi nevét viselő intézmények megszaporodása Sárospatakon mind kedvezőbb körülményeket teremt a Rákóczi-Athenaeum további eredményes működéséhez.

A Rákócziak egykori kollégiumának mai diákjai így, ilyen szellemben készülnek megünnepelni a nagy fejedelem születésének 300. évfordulóját.

DR. ORBÁN ISTVÁN
ny. gimn. tanár

A felszabadulás: fordulópont a Rákóczi-vár történetében

A felszabadulás a sárospataki vár életébe is gyökeres változásokat hozott. A Rákóczi-vár utolsó birtokosainak távozása után a történelmi és művészettörténeti szempontból egyaránt jelentős várat a helybeli református főiskola kapta meg hasz-

nálatra; ez 1949-ig népfőiskolát és internátust működtetett az épületben. A vár 1949-ben állami kezelésbe került. A Lorántffy-szárnyban és a Bretzenheim-szárny egy részében az Írók és Művészek I. sz. Alkotóotthona jött létre. A következő

évben — a Vörös-torony, a Perényi-szárny és a Bretzenheim-szárny másik részének birtokbavételével — megalakult a Rákóczi Múzeum.

Az 1960-ig fennálló Alkotóotthonnak számos neves vendége volt: írók, költők, festők,

zeneszerzők és előadóművészek. Az Alkotóotthon megszűnése után — a felszabadult helyiségekben — a debreceni KLTE zempléni táj jellegű kutatóállomást rendezett be, majd a vár épületeit 1970-ben teljes egészében az MNM Rákóczi Múzeuma foglalta el.

A műemléki helyreállítások, állagvédelmi megóvások a múzeum megalakulása óta tartanak; a munkák tervezését, kivitelezését 1957-től az Országos Műemléki Felügyelőség végzi.

A helyreállítási munkák az alábbi szakaszokra oszthatók:

I. szakasz: a Vörös-torony, berendezési munkák (1950)

II. szakasz: a várkastély, a külső várfal (1950—1962)

III. szakasz: a várkastély belseje, a tetőzet; a Vörös-torony, a külső erődítmény (1968—1976)

I. A Vörös-toronyban (lakótorony) helyreállították a nagyterem reneszánsz berendezését, kőpadlóját, ablakait; feltárták a lakótoronynak 3-1 ágú lőrészekkel ellátott alsó szintjét.

A toronyban helyet kapott az RM 1952-ben megnyílt kiállítása.

A lakótorony előtti Olasz-bástyában, a D-i részen megkezdődött a feltárás, a feltöltés eltávolítása.

II. Borsos László tervei alapján megindult a várkastély Perényi-szárnyának helyreállítása. A homlokzatfeltárás tisztázta az építési periódusokat.

A K-i homlokzat neoreneszánsz kiképzése 1845 körül készült (talán Jean Romano munkája). A XVI. századi homlokzati elemekből a loggia 3 ablaka, erkélye és ajtókerete, előlött egy hármás ablak (mindkettő 1563-ból), valamint 1-1 ikerablak maradt meg eredeti helyén. A homlokzat helyreállításánál ezek érvényesülését biztosították.

Az E-i homlokzat két sarokbástya közötti, 1840 körül készült architektúráját érintetlenül hagyta a helyreállítás, csak a már elpusztult teraszra kivezető, földszinti középső ajtót alakították át ablakká.

A Ny-i főhomlokzat helyre-

állítására Koch Henrich 1829-es terve alapján történt. A mai kaputól balra nyílt az egykori kapu. Az oromzatban elhelyezett nagyméretű Bretzenheim-címert a látogatók jelenleg az E-i árkádos folyosón tekinthetik meg.

A 3 sarokbástyán feltárták az elfalazott lőrészeket; ezeket a várkastély eredeti védelmi jellegének hiteles érzékeltetése céljából be is mutatták.

A D-i homlokzatot — a 3 lőrés feltárása után — XIX. századi architektúrájával állították helyre. Komoly szobrász-restaurátori feladatot jelentett az 1643-ból származó Lorántffy-erkély helyreállítása. Ekkor a mellvéd- és könyöklőköveket másolatokra cserélték ki; az időjárás viszontagságaitól erősen szétmállott eredeti darabokat a kőtárba helyezték.

Az udvari homlokzatokat XIX. századi architektúrájuk változatlan megőrzésével restaurálták.

A K-i oldal ikerablaka kőtárba került, a másolatát Szakál Ernő készítette el. Az 1540-ből származó nagy, hármás nyíláskeretezésről megállapították, hogy egy 3-nál több nyílású árkád darabjaiból rosszul összeállítva került jelenlegi másodlagos helyére. Az E-i árkádos folyosó 3 egyforma kökeretes ajtónyílás meghagyásával nyert új kialakítást.

A loggia helyreállítása tisztázta az építéstörténeti kérdéseket: ez a szép alkotás nem a Perényiek, hanem I. Rákóczi György korában, 1640-ben készült. 1891-ben restaurálták; ekkor teljesen lebontották, majd új alépítményen építették újjá. Az eredeti és a XIX. századi elemek alig különböztethetők meg.

A külső várfalöv első szakaszaként az Olasz-bástya helyreállítása történt meg. A bástya a Vörös-torony és a belső vár K-i kapuja védelmére épült Perényi Péter külső várfalépíttetése (1534-41) során, vagy Perényi Gábor idején, 1567 előtt. Mai homlokfalait a XVII. század első felében csinálták a korábbi bástya elé, és a két fal között

kazamata céljára átboltozták.

A bástya alaprajzi elrendezése nagyjából azonos az 1785. évi Römisch-térképpel. A bástya helyreállítása az állagmegóvásra és az eredeti állapot felismeréséhez szükséges egyértelmű kiegészítésekre, részben rekonstrukcióra terjedt ki.

Sor került a Vörös-torony É-Ny-i sarkától DNY felé húzódó várfal, a sarokbástyak és a kazamatás várfal restaurálására is. A kazamatás várfal építésének befejezése Lorántffy Zsuzsanna életében történt; a fejedelemasszony 1655-ben adott utasítást a lefedésére.

A jelenleg is tartó III. szakasz helyreállítási munkái a következők:

1. Belső átalakítások: a Vörös-torony alsó szintjének helyreállítása; kúttisztítás, a védőfolyosók burkolása, a tetőterasz szigetelése. A kastélyszárnyak (irodák, előadó, fogadószoba, raktárak, Erdélyi J. terem és a pinceág) helyreállítása; továbbá a tetőszerkezet felújítása, a homlokzatok meszelése.
2. A belső vár védműrendszerének rekonstrukciója (az Olasz-bástya tereprendezése, a belső várakok hidpilléreinek, ellenfalának restaurálása). Ennek didaktikus bemutatásával a vár védelmi rendszere történetiségében tükrözi a vár régen volt állapotait.
3. A külső várhoz tartozó K-i várfal és Vízi-kapu (1541), valamint az ÉNy-i sarokbástya helyreállítása befejeződött.

A jelenleg folyó helyreállítások az OMF tervezésével, irányításával, a korszerű műemlékvédelem alapvető követelményeinek megfelelően folynak.

A történelmi jelentőségű épület felújítási terveit gondosság, műltünk megbecsülése jellemzi. Államunk II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára a fejedelem kedvelt várát — 7 millió forint ráfordítással — helyreállítva adja át a magyar népnek.

J. DANKÓ KATALIN régész, iskolánk volt növendéke

Sárospatak és Tekirdag

A vezérlő fejedelemnek és társainak török földön menedéket nyújtó Rodostó régi görög neve Hraidesztos volt. A város nevét valószínűleg éppen a bűjdosók „magyarították át” — a könnyebb kiejthetőség kedvéért — Rodostóra. Törökül ma Tekirdagnak hívják, s a róla elnevezett Tekirdag tartomány székhelye — huszonnégyezer lakossal.

De ne ezzel kezdjük a tájékoztatást: menjünk vissza egy kis időre a múltba, amikor II. Rákóczi Ferenc hajdan volt apródja és hűséges kamarása, Mikes Kelemen 1735. április 8-án a 112. levelét írta. Minden bizonnyal a könnyei is rácseppentek a papirosra, miközben róni kezdte a fájdalommal sorokat: „Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivevé ma közülünk a mi édes urunkat és atyánkat, három óra után reggel... Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sírás és keserűség vagyon itt miközöttünk...”

Szintén Mikes írja három „levellel” később, hogy a török porta engedélye csak három hónap múlva érkezett meg, s ennek megfelelően II. Rákóczi Ferenc holttestét 1735. július 4-én Rodostóból hajón Konsztantinápolyba szállíttatta, és július 6-án ott egy jezsuita kolostorban anyja, Zrínyi Ilona mellé temettette. Bár ő maga így ír erről a 115. levelében: „Sirt pedig azon a helyen ástak, ahová temették urunk anyját. Akinek is csak a koponyáját találták meg, aztot a fia koporsójába bezárták és együtt temették el.”

„Törökországból nincs megváltás!” — hangoztatták a Habsburgok, s így a bűjdosók hazatéréséről, majd később hamvaik hazaszállításáról sokáig szó sem lehetett. Csak 1903-ban, a kuruc szabadságharc kezdetének 200. évfordulója alkalmával merülhetett fel ez az igény, mire Ferenc József „nagylel-

kűnek” akart látszani, ezért a magyar miniszterelnöknek küldött levelébe már belekerült a következő: „Utasítom, hogy II. Rákóczi Ferenc hamvai hazaszállításának kérdésével foglalkozzék, és erre vonatkozó javaslatait elvárom.”

Különbizottságot alakítottak, amely tárgyalásokat folytatott a török kormánnyal. Ennek eredményeként 1906. október 27-én a vezérlő fejedelem és fia, Rákóczi József, Zrínyi Ilona, Bercsényi Miklós és felesége, Csáky Krisztina, Eszterházy Antal és a Nikodémiából elhozott Thököly Imre hamvai Orsovára, onnan másnap Budapestre érkeztek. Egnapi ünnepelés után a különvonat a Rákócziak földjén, Zempléni keresztlél haladt Kassára. Október 29-én hajnali háromnegyed 2 órakor érkezett a hamvakat hczó vonat a sárospataki államásra. A tanári kar és az ifjúság a kollégium udvarán gyülekezett, majd a város lakosaival együtt fáklásmenetben vonult a pályaudvarra tiszteletadás végett. A fényesen kivilágított, díszes, nyitott kocsiban a patakiak megtekintették a koporsókat. Az ifjúsági körös ünnepi énekszámokat adott elő, a város és a kollégium nevében hazafias beszédek hangzottak el. A kegyeletes ünnepség után a vonat tovább indult, hogy végleges nyugóhelyükre kerülhesenek a hamvak: a kuruc emigráció katolikus tagjainak a földi maradványai a kassai székesegyház sírkamrájába, Thököly Imre porladó csontjai a készmárki evangélikus templomba. Halálának 200. évfordulója alkalmából, 1935-ben avatták fel Sárospatakon, az Iskolakert előtti téren a fejedelem egész alakos szobrát, Horváth Géza alkotását. Ugyancsak ő készítette a dédanyának, Lorántffy Zsuzsannának a szobrát is 1931-ben, a kollégium alapítása 400. évfordulójának ünnepére.

Rodostó — mai nevén Tekirdag — lakossága mindmáig sze-

rettel ápolja II. Rákóczi Ferenc emlékét. Ennek bizonyosságul a fejedelem egykori lakóházát helyreállították, és külképviseleti szerveink közreműködésével Rákóczi Múzeumnak rendezték be. Megnyitásán akkori külügyminiszterünk, Péter János is részt vett. Ez alkalommal vetődött fel a tekirdagiak részéről az a kívánság, hogy szeretnének testvérvárosi kapcsolatot létesíteni a Rákócziak ősi fészkevel, Sárospatakkal. Tekirdag városi tanácsa az 1969. június 1-i ülésén napirendre is tűzte a javaslatot; ezt nagy lelkesedéssel határozattá emelték. A javaslat elfogadása mellett döntött Tekirdag tartományának a tanácsa is.

Ezzel az örömhírrrel érkezett két hét múlva Sárospatakra Vefik Kitapcigil tartományi kormányzó és Erol Erdogan városi polgármester, akiket június 15-én délelőtt 10 órakor ünnepi ülésen fogadott Sárospatak városi Tanácsának Végrehajto Bizottsága. Tóth József tanácselnök és Vefik Kitapcigil tartományi kormányzó ünnepi beszéde után a végrehajto bizottság egyhangúlag elfogadta a testvérvárosi kapcsolat létesítésére tett javaslatot. Ennek emlékére Erol Erdogan átnyújtotta Tóth József tanácselnöknek Tekirdag város szimbolikus aranykulcsát, aki viszonzásul egy, Sárospatak ősi pecsétjével ellátott pergamentekercsen díszes emlékirattal ajándékozta meg Tekirdag polgármesterét. Az ünnepi ülés befejeztével a török küldöttség Tekirdag lakossága nevében hatalmas rózsakoszorút helyezett el a Rákóczi-szobor talapzatán.

A vendégek egy hetet töltöttek megyénkben. Ezalatt megismerkedtek Sárospatak, Tokaj-Hegyalja és Miskolc nevezettségével. Később csatlakozott hozzájuk Veysal Versant török nagykövet és dr. Ladányi József, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács elnöke is. Az utolsó napon Patak városi Tanácsa

búcsúvacsorát adott a török vendégek tiszteletére; ők látogatásra hívták meg Tekirdagba a megyei és a városi tanács vezetőit. Másnap a küldöttség Budapestre utazott; ott két napot töltöttek a Külügyminisztérium vendégeként.

A tekirdagi meghívásnak 1970 nyarán tett elegett dr. Bodnár Ferenc, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, az MSZMP megyei Bizottságának első titkára, dr. Ladányi József megyei tanácselnök és Tóth József városi tanácselnök. Magukkal vitték aláírásra azt a díszes kivitelű okiratot, amely a testvérvárosi kapcsolat létesítéséről szóló határozatot tartalmazza. Ennek egyik példánya Sárospatakon a városi tanácselnök hivatali szobájának falát díszíti. Az oklevél

közepén a Rákóczi-címer és a félholdas török címer látható, majd egymással párhuzamosan következik a kétnyelvű szöveg, amely törökül így kezdődik: „Tekirdag Türkiye Cumhuriyeti İle Sárospatak Macar Halk Cumhuriyeti...”

A „Hatıra” teljes szövege magyarul a következőképpen hangzik: „Emlékirat Tekirdag, a Török Köztársaság és Sárospatak, a Magyar Népköztársaság városainak testvérvárossá nyilvánítása évfordulójának ünnepélyes megemlékezéséről.

Erol Erdogan, Tekirdag polgármestere és Tóth József, Sárospatak városi Tanácsa végrehajtó bizottságának elnöke megemlékeznek a két város testvérvárossá nyilvánításának jelentőségéről, és ünnepélyesen megérősítik a határozatok alapján

az 1969. évben megkötött szerződést. Kölcsönösen kijelentik, hogy II. Rákóczi Ferenc történelmi emlékének szellemében és a két nép barátsága jegyében fognak a jövőben is munkálkodni a testvérvárosi kapcsolatok elmélyítésén. Tekirdag, 1970. július hó. Erol Erdogan s. k. Tekirdag város nevében. Tóth József s. k. Sárospatak város nevében.”

Ez a története az egykori Rodostó és Sárospatak közötti melengetően kedves kapcsolat megteremtésének. Így él tovább a múlt jelenünkben, s jólesik erről megemlékezni a nagy történelmi jubileum, a vezérlő fejedelem születésének 300. évfordulója alkalmából.

HEGYI JÓZSEF
ny. gimnáziumi tanár

Tisztelgő látogatás a kassai dóm sírboltjában

(In memoriam Francisel Rákóczi II.)

Az ember akaratlanul is halcan lép ide: a Szent Erzsébetről elnevezett dóm hűs légrétege „választékos” hangulatot kelt. A belépő kérdés nélkül is csendben néz szét: figyelmét leköti a háromhajós, centrális elhelyezésű gótikus templom csodálatos ornamentikája. A nézelődő önkéntelenül is csak magában medítál: az „isten háza” a XIV. század óta egy embernek, István mesternek a tervezői — kivitelezői zsenialitását hirdeti — még ha több emberöltő munkája fekszik is a székesegyház teljes felépítésében!

Itt a műemlékek nagy része középkori eredetű. A drága képzőművészeti remek megalkotására Zsigmond király és Hunyadi Mátyás uralkodói-patronsus nagylelkűsége adott lehetőséget...

Itt a kultúrtörténeti értékeknek csupán egy kis része újkori. De ezek is jelentős helyet foglalnak el az egyházi kincstárban — mint az 1556-ban tűzkárt szenvedett és a rongálás nyomait évszázadokon át viselő dóm rendhagyó „működésének” a bizonyítékai.

Itt főleg a közhasználatú tárgyak valók a legújabb korból

— 1877 és 1906 között ugyanis a templomfejlesztésre fordítható pénzösszeget igen megcsappantotta a Steindl Imre tervei alapján folyó tatarozási-újjaépítési munka. Viszont ennek befejezése óta már 70 év telt el (háborúkkal, elemi csapásokkal stb.), és az épületet rendkívül kikezdte az idő vasfoga. Szükségessé vált megint a restaurálás...

Mindez megfordul a fejekben, míg Közép-Európa egyik legszebb gótikus alkotásában, a kassai domban tartózkodom, bár érdeklődésem (érdeklődésünk) most más irányú...

Jelenleg ugyanis nem a helyi művészettörténetben való elmélyülés igénye a legerősebb bennünk: a domba más céllal jöttünk. A Szent István kápolna alatti sírbolt (altemplom) kinyitását várjuk: ott nyugszanak II. Rákóczi Ferencnek és szeretteinek a hamvai. Jövetelünk igazi célja: tisztelgő látogatás a Nagyságos Fejedelem szarkofágjánál — születésének 300. évfordulója alkalmából! Már elküldtünk az idegenvezetőért, hogy bejuthassunk a sírboltba...

Ahogy telik az idő, mind gyakrabban törjük meg a hall-

gatást. Egymás közt felidézzük, hogy 1914-16-ban Dudits Andor festőművész a dóm északi főfalára egy 12 méteres, félkör alakú freskót festett, mely a fejedelem „pályafutásának” főbb mozzanatait dolgozta fel. Eszünkbe jut, hogy az északi külső falra a ma is élő kassai szobrászművész, Löffler Béla készített egy latin felirású bronz domborművet, melyet 1938 nyarán lepleztek le...

Végre megjön az idegenvezető. Kinyitja az altemplomot záró ajtót, mely mögött lefelé vezető lépcsőket pillantunk meg... Villanyt gyújt. Udvariasan előrenged bennünket, majd beszélni kezd:

— Mint ismeretes, a Rákóczi-szabadságharc bukása után a labanc érzelmű pozsonyi országgyűlés Rákóczit hazaárulónak és száműzöttnek nyilvánította. A fejedelem — néhány hívével együtt — bujdosásra kényszerült. 1711-12-ben a barátai Lengyelországban talált menedéket. Onnan Angliába hajózott, de a királynő barátságtalan magatartása miatt Franciaországban telepedett le. 1713-tól 1717-ig tengődött XIV. és XV. Lajos kegydíjából, azután — a szultán

meghívására — 40 tagi kísérelével együtt Törökországba ment. Ott élt — remény és kétségek között — 1735. április 8-án bekövetkezett haláláig.

Hiába valónak bizonyult a szabadsághős megbélyegzése. A XVIII-XIX. században zászló lett a neve a parasztfelkelők és a köznemesi-polgári forradalmárok számára... Ugyannyira, hogy egy Habsburg-utód, Ferenc József engedni kényszerült a magyar közvélemény nyomásának is: hozzájárult II. Rákóczi Ferencnek és társainak a rehabilitálásához.

Az 1906. október 19-i budapesti országgyűlésen törvényerőre emelkedett a következő javaslat:

1. § II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak tetemei hazaszállítatván, országos küldöttségek által ünnepélyesen a kassai székesegyházban, Thököly Imre tetemei pedig a késmárki ágostai hitvallású evangélikus egyház templomában tétessenek örök nyugalomra.

2. § Az 1715. évi XLIX. tc.-nek 2. és 3. §-ai eltöröltetnek.

Ezután — 1906. október 25-án — indították útnak Konstanzából a bujdosók hamvait szállító különvonatot, amely — Budapest érintésével — Kassára október 29-én futott be: II. Rákóczi Ferenc meg a fia, József, valamint a fejedelem anyja, Zrínyi Ilona, továbbá Bercsényi Miklós és felesége, Csáky Krisztina, Sibrik Miklós és Esterházy Antal hamvai a dóm templomába kerültek.

Itt láthatók a nagy halottak barokk stílusú szarkofágjai ma is. A Rákócziéinak rózsaszínű, csiszolt márvány az anyaga; a magassága 1,75 méter. Bercsényi Miklós, Sibrik Miklós és Esterházy Antal földi maradványai harasztí márványból készült díszes, faragott kőkoporsóban nyugszanak. Zrínyi Ilona

szarkofágja szintén márványból való. Rajta — két-két címer között — ezt a feliratot lehet olvasni:

„Itt nyugszik II. Rákóczi Ferenc, Magyarország és Erdély fejedelme. Meghalt 1735. április 8-án Rodostóban. Az ő hőslékű anyja, Zrínyi Ilona, I. Rákóczi Ferenc, utóbb Thököly fejedelemnek hitvese. Meghalt 1703. február 18-án Nikodémiában. A fejedelem fia, Rákóczi József. Meghalt 1738. november 18-án Csernavodában. kiker nemzetünk balsorsa számkivetésbe juttatott.”

Eddig tart a tájékoztató. Ezután egy ideig — szemlélődés közben — ki-ki a „maga feje után megy”...

A „genius loci” inspiráló hatása. Az „in memoriam” a szarkofágokra helyezett koszorúk és virágcsokrok valami megindító érzést keltenek. A szívünkbeli fakadt „nefelejcssek” valami pozitív történelmi folyamat jelképei...

Nekem például az a tapasztalatom, hogy a Rákóczival szemben elkövetett egykori hűtlenséget céltudatosan jóváteszi a — szocialista utókor hűsége. Ebben az évben a nagy és feddhetetlen hős emléke előtt a Kárpát-medence és Európa sok népe tiszteleg — csatlakozva a Rákóczi Emlékbizottság felhívásához. Magyarország színvonalas rendezvényeken tudatosítja a fejedelem történelmi jelentőségét. A Szovietunió — a haladó hagyományok iránti megbecsüléstől vezetett — a munkácsi Rákóczi-várat történelmi emlékhellyé nyilvánítja. Lengyelországban, Romániában, Csehszlovákiában történelmi emléküléseket szentelnek a Rákóczi-kutatásnak. A Párizs környéki Yerres polgárai — franciák és a Magyar Egylet tagjai — koszorúzási menetet indítanak a város Rákóczi-emlékoszlopához,

melyet 1936-ban állítottak „Franciaország szövetségesének, a szabadságharcosnak.” A törökországi Rodostóban több napos fesztivált szerveznek a Rákóczi-évforduló jegyében. Erre BAbZ megyei és sárospataki vezetők, művészeti együttesek, sportolók meghívását is tervezik.

En hosszasan arra gondolok, hogy a történelem milyen nagy igazságtévő. Az árulók, akik valaha Judás-pénzen eladták Rákóczi és a jobbágyok ügyét, évszázadok múltán „Esze Tamás maradékai” elől menekültek külföldre. A labanc felfogású urakat, akik annak idején szembezugáltak a közteherviselés, a vallási türelem és a hajdúszabadság rákóczias elvével, elgázolta a haladás kereke. A Habsburgok, akik a reakciós erővel összefogva térdre kényszerítették a Rákóczi-szabadságharcot, a történelem súllyesztőjébe kerültek.

Rákóczi azonban elnyerte méltó jutalmát: „...nőttön nő tisztá fénye. /Amint időben, térben távozik”. Elismerően írt róla már Petőfi is: „...nagy férfiú volt és az ő keze szent; megszentestette a szabadság kardja, melyet évekig villogtatott.”

Felnézett rá még Kossuth is: „A roppant áldozatok, melyeket elvejért hozott, emelik a nem alkudozó száműzött emléket oly magasra, hogy ily parányi ember, mint magam, szédeleg, ha hozzá feltekint.” Megbecsüli Rákóczit a szocialista Magyarország is, amely mindig történelmi nagyjaink közé számította...

Az idegenvezető szakítja meg elmélkedésemet. A látogatásnak vége. Mindnyáian elhagyjuk a sírboltot. A domból is kilépünk. A látogatás élménye azonban még bennünk munkál...

Közösen megvünk a dóm északi falán levő latin feliratú bronz domborműhöz. Csendben gyülekezünk előtte... És buszszóul hangosan fordítom a szöveget: „Állj meg, vándor, mert itt hősök nyugszanak, örök dicsőségben.”

DOPAY BÉLA gimn. tanár

Sárospataki Krónika

A Sárospataki Rákóczi Gimnázium KISZ-szervezetének lapja

A kiadásért felelős: Kádás Sándor igazgató

Felolős szerkesztő: Dobay Béla gimnáziumi tanár

Diákszerkesztők: Baranyi Katalin, Farkas Imre, Fráter Mária, Laczko Tibor, Szabó Livia és Zseher Emese

Eng. sz.: III/1974/2/1970 Borsodi Nyomda sárospataki telepe 76-1276 600 F. v.: Lesó Lajos